

Ur Mellanrummet nr 4 (2001)
Tid och rum i barn- och ungdomspsykiatri, s. 53-61

Anna Alvarez
London

Form in Unconscious Phantasy, Thinking and Walking

I november 2000 gav Anne Alvarez en föreläsning för personal vid BUP i Stockholms läns landsting samt Ericastiftelsen. Hon har gett Mellanrummets läsare möjligheten att ta del av de tankar hon framförde angående länkarna mellan omedveten "phantasi", tänkande och förmågan att gå. Ordet "phantasi" är hämtat från den kleinianska traditionen och skiljer sig från "fantasy" som har mer av en symbolisk innebörd. Under seminariet lyfte Anne Alvarez fram att rörelse i tankar är lika viktigt som innehåll.

Introduktion

Det "paper" Anne Alvarez presenterade innehåller några preliminära funderingar rörande kopplingen mellan omedveten "phantasi" och tänkande och hur dessa begrepp kan kopplas till förmågan att gå. Anne var noga med att betona att länken mellan begreppen är något som hon fortfarande strävar med att försöka förstå.

För att förstå omedveten phantasi ("unconscious phantasy") krävs en breddning av de nyare teo-

rierna om symbolbildning och tänkande. Vi måste även beakta "pre-, para-, semi-conscious or too-superficially-conscious thinking". Anne betonar det aktiva elementet som är involverat i tankeprocessen, vilket innebär att dynamiska och temporala dimensioner måste inkluderas för att en förståelse ska bli möjlig. *Rörelse* i tankar är minst lika viktigt som deras innehåll. I psykioterapeutisk teknik innebär detta att vi inte bara fokuserar på innehållet utan "this requires a close examination of not only the quality of the patient's internal objects, but

their *location in space*, or to be more precise, their *position in time*." Detta innebär att *beskrivning* blir viktigare än *förklaring* i det terapeutiska arbetet.

Alvarez lyfter fram Susan Isaacs idéer om den allestädes närvarande omedvetna phantasin där en forskjutning från innehållet till phantasins form, eller temporala mönster betonas: "phantasying" (Isaacs, 1952). Alvarez pekar på processen i verbformen "phantiserande och tänkande" snarare än de statiska substantiven fantasi och tankar, eftersom hon vill fånga rörelsen som är inbegripen i tänkande och gående. Genom några beskrivningar av patienter med svårigheter att hålla uppe sin kropp och att gå, beskriver Alvarez de hinder som dessa barn haft för att få ett dynamiskt flöde i sitt psyke. "They needed, rather than changes to the content of their phantasy or of their thoughts, changes to the form and patterning of their thinking. Their phantasied relation to internal objects seemed to colour their feelings about how their feet could relate to the earth beneath them, their posture to the sky above, their forward movement to the space available ahead, and all this, at times, to their methods of thinking their thoughts, of following trains of thoughts, and to their freedom to amplify their thoughts."

Susan Isaacs, liksom Joan Riviere, betonade redan i början av 1950-talet att "the mind" är en helhet, där de olika delarna inte fungerar oberoende av varandra. Det omedvetna är ett aktivt organ där mentala processer opererar. Medan Riviere ansåg att det det fanns en omedveten fantasi *bakom* varje tanke och handling, menar Alvarez att detta begrepp måste breddas. Hon nämner Bions teori om "thinking", tänkande. Visst kan det finnas något bakom en tanke eller handling, men det finns också något "beside, above and surrounding every thought and act". Dessa "vid-sidan-om"-fenomen är inte omedvetna, de är bara utanför fokus. Istället för att använda begreppet omedvetet om dessa tankar, kan man se dem som "para"-medvetna. Istället för att tänka sig den topografiska teorins tvåvåningshus med en källare, kan man se psyket som "a spreading country house or Palladian villa where breadth, lateral thinking and help from unconscious internal objects above may offer as much to mental growth as that which lies below or behind". Men dessa arkitektoniska metaforer räcker inte för att förstå "the mind". Vi behöver en bild

för att förstå "the mind's" kapacitet att uppfatta mångfalden i ett ord, i en enda tanke, i en upplevelse och hur denna mångfald kan vara så rörlig. Alvarez nämner begrepp som eko, resonans, harmoni, disharmoni, för att förstå det *pågående* (*ongoingness*) i dessa tankekedjor, det dynamiska utbytet, det levande och rörliga i tankeprocessen.

Phantasi/tankar eller phantiserande/tänkande

Isaacs och Riviere talade omväxlande om omedvetet phantiserande och mental aktivitet. Symington (1995) föredrar termen "emotional activity", men vi måste komplettera våra teorier med det Bion beskrivit som "mental/emotional activity". Emotioner kommer in i, och samverkar med, den kognitiva strukturen, men likaså kommer kognitionen in i den emotionella strukturen.

Måste en tanke vara endast kognitiv? Hur hänger phantasi ihop med tanke? Bions beskrivning av "the thinkability of thoughts" är något som berikar vårt terapeutiska arbete. Vad är det som gör en tanke "tänkbar"? Med en tanke följer till exempel syn-, lukt-, hörselintryck och musikalisk form. Alla dessa har mer av en emotionell anknytning och kan förknippas med "thoughts about and dwelt upon", dvs. inte bara en tanke utan "tänka" och upplevda tankar. Våra synintryck spelar en stor roll, men vi har ofta underskattat de mycket tidiga kroppsliga upplevelserna. Känner barnet att hans muskler är starka nog? Kan han röra sig fritt? Utifrån detta drar Alvarez parallellen till om barnet kan uppfatta att han har tillräckligt med *utrymme* för att tänka sina tankar. Men också, om barnet uppfattar att hans inre objekt kan ge honom tillräckligt med *tid* för att hinna tänka sina tankar. Alvarez frågar sig också om barnet kan uppfatta att det får tid och tillräcklig bredd för att följa två parallella eller divergerande tankekedjor på samma gång. Eller: "at least to follow the one in a sufficiently meandering fashion so that surrounding landscapes are dwelt upon and taken in, rather than ignored and dashed past." Detta är ju högst aktuella frågeställningar i dagens samhälle där brist på koncentration och icke fullföljda arbetsuppgifter är dagliga för såväl vuxna som barn.

”From unconscious phantasy to reality thinking”

”Reality thinking”, verklighetstänkande, åtföljs alltid av omedvetna phantasier. Detta gör att begreppet ”verklighetstänkande” blir komplicerat. Vad är ”reality”? Är det en inre eller yttre verklighet? Det viktigaste, menar Alvarez, är *vilken slags* inre verklighet som finns, vilken nivå eller vilken sorts processande som har skett ”in the mind”. Denna process kan ha ett yttre eller inre ursprung, men den yttre verkligheten måste vara tillräckligt intressant och tillräckligt möjlig att utvärdera för att den ska kunna tänkas om (”to think about”). Seagals teorier om symbol-formation är nödvändiga för att bedöma hur nära länken är mellan ”uncon-scious mentation and reality-thinking”. Ju högre symboliseringsförmåga och processande, desto närmare är länken. Det kan också, i kreativa och konstruktiva stunder, vara en pågående ”co-regulation” mellan dem. De första ”thought-about-thoughts” rör det närvarande objektet, inte alltid eller nödvändigtvis det frånvarande. Att kunna tänka *eftertänksamt* om det närvarande objektet lägger grundstenen för att senare kunna tänka om det frånvarande objektet. ”If attention is too rushed, too fleeting, many thoughts and experiences retain a shredded patchy quality, and the unconscious phantasy life or activity may remain impoverished. Worse, it may atrophy, as it does in certain empty autistic children or severely deprived children, where a technique of description invariably must precede more complicated explanation.”

”Unconscious mentation and reality-thinking” är inte bara två parallella processer ”in the mind”. De kan vara i harmoni med varandra, likt medlemmar i en stråkkvartett. Det omedvetna är inte alltid vår fiende, ibland är det vårt tysta vittne eller stöd. Alla människor är inte i ett ständigt tillstånd av konflikt. Vad betyder det, när ett barn som aldrig använt sin fantasi börjar säga: ”Jag vet vad vi kan göra! Jag har en idé!” Hans idéer har uppenbarligen ”gått med på” att bli framkallade. Han kan ha blivit mer uppmärksam eller vänligare inställd till dem. Men kanske är det så att de har blivit tydligare för honom. Uppfattar han att det nu finns en person som är beredd att ta emot hans idéer? Behöver vi en två-personspsykologi för att förstå detta? Räcker det inte att bara beakta vad som sker inom *en* person?

Länken mellan rörlighet och tänkande, temporala och spatiala dimensioner

Anne Alvarez har sedan länge varit intresserad av hur barns sätt att gå ofta verkar styras av en omedveten fantasi som också kan skönjas i deras teckningar, drömmar och i överföringen.

Peter ramlade alltid. Det verkade som om han hade så bråttom att han lutade sig över sin egen tyngdpunkt. Han var en ganska otålig grabb, men var mycket försiktig i sitt sätt att relatera till andra. Han hade svårt att säga ett tydligt ”ja” eller ”nej”. Inte heller kunde han sätta ner sina fötter eller stå på marken. Han hade en mycket älskad, men bräcklig, inre mamma (”internal mother”). Han drömde en gång hur han flög ovan jorden och att han ville landa. Men han vågade inte, eftersom jorden var täckt av vackra, vita blommor och han förstod att om han landade skulle han krossa dem. Under terapin blev Peter alltmer upprätt i sin hållning och hans ramlande upphörde. Peters problem var på en mer neurotisk nivå, men hans emotionella liv blev lidande även om tankeförmåga inte var inbegripen på en djupare nivå i problematiken. Innehållet i hans fantasi var väsentligare än dess form.

Allan var en överviktig pojke som gick, tänkte och talade på ett mycket stelt sätt. Han var dålig i idrott, bara att gå till skolan var en ansträngning för honom och han blev ett mobbat barn. Efter ett par års terapi startade han med ishockey. Det var fortfarande svårt för honom, men nu älskade han tanken på att kunna glida fram över isen på samma sätt som han längtade efter att kunna släppa loss och komma framåt i sina tankar och i sitt liv. Isen verkade stå för ett mjukt, väloljat objekt som på något vis skulle kunna hjälpa honom att röra sig, växa och samtidigt vara tillräckligt stadigt för att stötta upp honom. Mycket likt ett vanligt litet barn som börjar lära sig att gå.

Allan var mycket paranoid, men också själv en domderande översittare. Dialoger med honom hade aldrig varit böljande. Anne utvecklade en terapiteknik med honom där hon stod ut med hans översitteri samtidigt som hon krävde att något av henne själv måste få komma till tals. Hans sätt att *önska* (”wish”) att han gled över isen, var mycket likt hans *behov* (”need”) av att kunna röra sig mjukt och följsamt tillsammans med en annan människa. Men han hade inga verktyg för att kunna skapa en

sådan relation. Hans egna inre objekt var klastrofobiframkallande och invaderande. I början av terapin kunde han inte lyfta foten från marken när han skulle sparka iväg en boll, eftersom han trodde att han skulle ramla då. Han hade ingen känsla av att kroppen kunde kompensera olika rörelser som ändrade tyngdpunkten.

Sally, 10 år, kom i terapi för att hon var klumpig, deprimerad och hade inlärningssvårigheter i skolan. Hon gick likt en Chaplinfigur, men det tog många års terapi innan hon kunde prata om detta.

Sally var mycket artig och vaksam på andra. Om andra betedde sig klumpigt, reagerade *hon* med att stöta emot något föremål. Det fanns en passiv projektiv identifikation, där hon var den tysta och försiktiga parallellt med att andra blev irriterade när hon klev på någons fötter eller stötte till något. Hon försökte ibland berätta om något, men sekvenserna i hennes historier var så röriga och insnärjda i varandra att hon föreföll förvirrad. Det tog många år att försöka förstå de många faktorer i hennes personlighet som lett till hennes udda tankesätt, språk och sätt att gå. Sally tecknade ständigt samma motiv: dystra, smala hus med tomma fönster och stängda dörrar. Det fanns sällan människor eller uttryck för rörelse på hennes teckningar. Hon ritade ibland järnvägsstationer i regnväder, där inga passagerare anlände eller avreste. Anne var tvungen att "ask, push, pull" för att något samspel skulle komma igång. Detta verkade bekräfta Sallys föreställning att andra var beroende av henne och det hon producerade.

Under tredje årets terapi började Sally använda mer av terapirummets utrymme och verkade vara mer avslappnad och mindre överdrivet artig. Hon tecknade bredare ingångar till husen och trädgårdar som omgärdade husen började dyka upp. Det var ett stort dilemma för Anne att balansera mellan när en kommentar om hennes teckning behövdes, och när den kunde uppfattas som inträngande och klastrofobiframkallande. Man kunde inte lämna Sally ensam för länge, då sjönk hon tillbaka in i depressionens mörka töcken.

Sally ritade ibland hur taken till hennes hus ramlade ned. Anne försökte först länka detta till oro inför någon yttre händelse eller andra förklarande tolkningar. Det vekade dock som om dessa inte gick fram. Sally kunde inte tänka en tanke på ett djupare emotionellt plan, och det var omöjligt för henne att koppla ihop tanke och känsla. Hon

kunde inte tänka hur omedvetna tankar och känslor kunde ligga *bakom* medvetna.

När Anne kommenterade något, verkade Sally snabbt känna sig invaderad. I sådana situationer fastnade hon och kunde inte röra sig framåt vare sig i tanke eller gång. En dag, efter flera års terapi ritade hon ett par förtrollade skor som fick elektrisk kraft från golvet. Det fanns en elektrisk magnet på golvet och på så sätt behövde fötterna inte röra vid golvet, det behövde inte bli någon friktion. Anne påpekade att kanske kände Sally, att det skulle vara härligt om man kunde prata så med varandra. Om bara inte Annes prat skapade en så förfärlig friktion som gjorde att Sally måste sakta takten – om den bara kunde ge henne kraft och få henne att släppa taget!

Det fanns inget möte mellan denna mycket otåliga flicka och de inre objekt hon hade. Hon berättade en historia som hade fyra led. Hon drog det första och hoppade sedan till det tredje och fjärde. Hon kunde mot slutet av terapin berätta om hur rädd hon var att inte hinna med att berätta alla led. Hon var inte säker på att hennes omvärld skulle finnas kvar och lyssna till hela berättelsen. Hon kunde också berätta hur hon, i andra stunder, hoppade till de led som hon trodde att terapeuten tänkte på. Sally trodde att hon måste svara mot de förväntningar som hon trodde att andra hade på henne. Självfallet ledde dessa brott i tankekedjan till att hon inte kunde fullfölja sina tankar, att ta sig igenom en hel sekvens. Hon kunde också låta terapeuten fullfölja hennes påbörjade meningar. "Solen är på..." Det var alltför lätt att dras in i att fylla i svaret: "himlen." På så vis behövde Sally inte känna av sin *egen* otålighet, hennes egen önskan att snabbt komma till slutet. Det blev allt tydligare att det som tidigare hade varit en brist och ett behov hos Sally, nu hade blivit något som hon själv iscensatte. Hon såg till att terapeuten eller lärarna var "tvungna" att fylla i hennes halva meningar. Det blev en förskjutning av fokus i terapin där det nu blev möjligt att dela *innehållet* i hennes tankar och inte bara formen, hur tankar kan bli tänkbara. Hon var inte längre deprimerad och blev mer flexibel i sitt sätt att tänka och tala. Slutligen en dag, började hon att tala om sitt sätt att gå. "She said that she had realised that she was afraid to lift her heel and to push off: she could do it when she ran, but not when she walked. She seemed to be saying that she felt she needed to cling to the earth, just as she had

always clung mentally to other people's thoughts instead of pursuing and completing her own first."

Terapitekniska implikationer

Freud lärde oss att ge förklarande tolkningar om det innehåll som finns i patientens omedvetna. Klein vidareutvecklade hans teorier om projektion och lärde oss att tolka på en andra nivå: hur man kan lokalisera avspiltade och projicerade delar av självet som läggs i andra, till exempel terapeuten. Bions och Winnicotts arbeten, liksom rön från utvecklingspsykologisk forskning, lyfter fram en tredje, deskriptiv, arbetsnivå. Det blir här en tillgång att fundera kring vad som gör tankar tänkbara, leka med idéer, titta närmare på dem, låta dem vila lite. Så som patienttillströmning, väntelistor och prioriteringar ser ut inom den offentliga vården är det allt vanligare att terapeuter arbetar med patienter som finns på denna tredje nivå. Dessa patienter kan inte använda sig av tolkningar på nivå ett eller två. Om våra patienter har svårt att tänka en tanke fullt ut, då är det prematurt att tolka på en lokaliseringsnivå eller med en historiskt sammanbindande förklaring, vilket förutsätter att man kan ha två tämligen olika tankar "in the mind" samtidigt. De para- eller premedvetna tankarna kan behöva utforskas innan underliggande tankar i det omedvetna lyfts fram. Ibland innebär detta något så enkelt som att ge patienten tid att identifiera de adjektiv som han känner ihop med substantivet. "The lovely smoothness of Alan's ice and the frictionless glide of Sally's shoes taught us more about their difficulties and their hopes, than complicated explanations of the unconscious symbolic meanings of ice and shoes might have done at that stage. Both patients needed to find a way to get a move on, and this was a start."

Anne Alvarez avslutade sitt paper med att säga: "Sometimes our objects need to await their turn, in the background, of our minds."

Översättning: **Britta Blomberg**

Referenser

Isaacs, S. (1952) The Nature and Function of Phantasy. In Riviere, J. (Ed.) *Developments in Psy-*

choanalyses. London: Hogarth Press.

Seagal, H. (1957) Notes on Symbol Formation. In *The Work of Hanna Seagal*. (1981) New York: Aronson.

Symington, N. (1995) *Lectures on occasion of 75th Anniversary of Tavistock Clinic*.